MALTA

QORTI CIVILI
PRIM' AWLA
(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF
GINO CAMILLERI

Seduta tat-30 ta' Awwissu, 2004

Rikors Numru. 470/1994/1

L-Onorevoli Perit Dominic sive Duminku Mintoff u martu Moira Mintoff u b'digriet tat-30 ta' Gunju 1999 il-gudizzju gie trasfuz f'isem Anna McKenna u Yana Joan Mintoff Bland minflok Moira Mintoff li mietet fil-mori tal-kawza

vs

L-Onorevoli Prim' Ministru in rappresentanza tal-Gvern ta' Malta u l-Onorevoli Ministru ghall-Ambjent u l-Arkitett Joseph Ellul Vincenti bhala Chairman ghan-nom u in rappresentanza tal-Korporazzjoni EneMalta

Il-Qorti

Rat ir-rikors kostituzzjonali tal-Onorevoli Perit Dominic sive Duminku Mintoff u ta' martu Moira Mintoff fejn ippremettew :-

1. Illi huma l-proprjetarji ta' dar bl-isem "L-Gharix" Triq ta' Dellimara,
Marsaxlokk go Dellimara fuq in-naha tax-xellug int u diehel lejn il-fanal (Lighthouse);

2. Illi r-raba li jinsab faccata ta' din id-dar fuq in-naha tal-lemin int u diehel lejn il-fanal fuq imsemmi giet esproprijata mill-Gvern, liema dar tar-rikorrenti hija biss mifruda minn din ir-raba esproprijat bil-wisgha tat-triq pubblika: minn din it-triq ma jghaddux f'daqqa wahda aktar minn zewg vetturi;

3. Illi din l-esporprijazzjoni saret ftit wara l-elezzjoni tal-1987 meta tela' fil-Gvern il-Partit Nazzjonalista u liema espropriazzjoni saret bl-intiza li tinbena l-Power Station;

4. Illi l-esponent u shabu ippublikaw zewg artikoli sabiex juru zewg punti principali: l-ewwel kien li jekk il-Power Station tinbena f'Dellimara kienet ser tgharraq l-ambjent ta' Marsascala u Dellimara u t-tieni biex jippruvaw kemm ekonomikament ghall-pajjiz ma kienx jaqbel illi l-Power Station tinbena hemmhekk; dwar dan l-esponent jaghmel prova fil-kors tat-trattazzjoni tal-kawza jekk ikun hemm bzonn;

5. Illi dawn l-artikoli dehru wara l-espropriazzjoni izda qabel ma nbeda x-xoghol fuq il-Power Station. Fihom saru suggerimenti sabiex is-sit ikun f'Benghajsa fejn setghet tinbena l-Power Station minghajr ma taghmel dik il-hsara kollha u minghajr il-piz ekonomiku kbir;

6. Illi l-Gvern u l-EneMalta ma redux jezaminaw bis-serjeta' l-argomenti migjuba mir-rikorrent u shabu u sostnew li Benghajsa tigi fil-"flight path" tar-"Runway". Riedu li din il-Power Station il-gdida tiggenera l-elettriku ta' Malta kollha, ghaliex jekk il-Power Station tal-Marsa tinghalaq f'kaz ta' incident, Malta tispicca bla energija elettrika. Il-Gverna u l-EneMalta sostnew li kien mehtieg

bilfors cumnija gholja hafna, sabeix jitnaqqas l-inkwinament – “tniggis fl-ambjent”;

7. Illi l-esponent ma jafx x’esperti uzaw l-intimati biex waslu ghal dawn il-konkluzjonijiet izda jaf biss li wiehed mill-esperti ewlenin fl-Airports, l-Ingignere Mario Marra qal car u tond li ma jaqbilx ma’ din it-tezi minkejja li dan kien konsulent tal-Gvern. Li hu maghruf huwa li wara li dan il-persuna integra espriemiet dan il-gudizzju, il-kuntratt taghha gie terminat mid-Dipartiment tal-Avjazzjoni Civili; l-intimati wkoll gabu l-argument li tali sit cioe’ f’ Benghajsa jista’ jfixkel l-operat tekniku inkluz kuntatt bejn il-control Tower u l-ajruplan, liema argument qatt ma gie sostenut b’mod serju;

8. Illi r-rikorrent ghalkemm kien konvint li dawn l-argumenti ma kenux ibbazati fuq fatti xjentifici ghamel studju aktar fil-fond fuq il-kustjoni. Meta l-esponent kien mistieden mill-Gvern Amerikan fl-InterParliamentary Union fuq Global Environment li sehh f’Washington DC bejn id-29 ta’ April u t-2 ta’ Mejju 1990, permezz tas-Senatur Gore illum Vice President tal-Istati Uniti, saru kuntatti ma’ esperti f’din il-materja li assiguraw lir-rikorrenti illi bit-tibdil fl-istrumenti tal-ajruplani li jrid isir f’kull ajruplan skond l-istandards Amerikani, il-problema msemmija mill-intimati kienu kolla risolvibbli;

9. Illi minkejja li dan kollu gie a konjizzjoni tal-Prim’Ministru u l-intimati ma jirrizultax li wrew interess serju biex isibu sit alternattiv ghal Dellimara/Marsaxlokk u dan minkejja li r-rikorrenti u shabu ghamlu suggerimenti ohra apparti minn Benghajsa; l-esponenti u shabu ghamlu ukoll suggerimenti dwar alternativi ghal magni li jiggeneraw l-elettriku izda ukoll hawnhekk l-intimati ma wrewx interess serju ghal dak li kien lilhom jigu propost;

10. Illi l-intimati embarkaw fuq triq propogandistiku fejn bezzghu lill-poplu Malti li jekk ma jibnux minnufih il-Power Station ta’ Dellimara, Malta ser tispicca bla elettriku. Holqu f’mohh il-Maltin, l-idea li l-Power Station il-gdid jista’ jaghlaq dik tal-Marsa, tant illi uzaw il-mezzi ta’ Propoganda li wasslu biex iqarrqu lin-nies b’stampi sbieh

li bihom wiehed jikkonkludi li l-Power Station sejra ssebbah l-inhawu ta' Marsaxlokk/Dellimara;

11. Illi dan wera ruhu bic-car meta sar dibattitu fil-Parlament dwar din il-kwistjoni tal-Power Station, u l-Prim Ministru nomine rriduca dan id-dibattitu f'wiehed ta' "No Confidence" b'mod li oggettivament wiehed ma setax jiddistingwi bejn dak li hu fl-interess tal-pajjiz u passjonijiet personali u partiggjani; din il-manifestazzjoni dehret bic-car meta ghadda l-vot favur il-Gvern li l-Power Station tinbena f' Marsaxlokk/Dellimara u l-"Istrangers Gallery", li kienet mizghuda b'partitarji Nazzjonalisti bhala kor wiehed beda jkanta "Dellimara, Dellimara, Dellimara ……";

12. Illi waqt il-bini tal-Power Station thaffret mina minn Marsaxlokk ghal Dellimara taht id-dar tar-rikorrenti. L-uzu ta' din il-mina hija biex kwantitajiet kbar ta' ilma u sustanzi necessarju biex ikesshu t-turbini jintremew f'Dellimara fil-bajja maghrufa bhala "Il-Hofra il-Kbira". Meta kienet qed tithaffer din il-mina, hass il-bini tar-rikorrernti u minkejja li dan ingibed ghall-attenzjoni tal-EneMalta dawn urew atitudini totalment negativa ghall-ilment fondat tar-rikorrenti;

13. Illi minkejja il-ftahir kollu ta' l-intimati li sejrin jittiehdu il-prekawzjonijiet kollha biex jimminizzaw il-"pollution" f' "Dellimara/Marsaxlokk", l-intimati naqsu milli jaghmlu dan u ta' xejn l-esponent gibdilhom l-attenzjoni li fejn tezisti c-civilta' kif nafuha ahna, d-duhhan mic-cumnija irid jghaddi minn process sabiex jithallat mal-gir, isir gibs u d-duhhan li jibqa' jkun ta' hsara hafna anqas ghall-bniedem kif ukoll ghall-proprjeta';

14. Illi t-tip ta' cumnija mibnija bl-gholi esagerat kienet intiza biex tferrex id-duhhan cioe' il-pollution izda irrizulta l-oppost. L-esponent sabiex jipprova dan qabbad a spejjez personali tieghu espert ta' l-Universita', Dottor Alfred J Vella, li kif jidher mir-rapport tieghu kopja esebita Dok "A", wera b'mod xjentifiku u dettaljat li mill-Power Station ta' Dellimara qeghdin johorgu sustanzi kimici li jaffettwaw is-sahha tal-bniedem u l-istruttura tad-dar "L-Gharix";

15. Illi f'daqqa wahda l-intimati habbru pubblikament li c-cumnija ghat-tieni fazi tal-Power Station se tkun hafna izjed baxxa minn dik gja mibnija u sejrin juzaw materja differenti, bhal gas, ghall-produzzjoni tal-energija elettrika fil-magni tat-tieni fazi tal-Power Station liema suggeriment kienu originarjament mghoddija lill-intimati nomine li sistematikament warrbu kull parir lil jinghatalhom;

16. Illi l-esponent meta jqis dan kollu jasal ghall-konkluzjoni li l-bini u l-uzuz tal-istess Power Station f'Dellimara/Marsaxlokk il-boghod biss wisgha ta' triq mid-dar tieghu u tal-mara "L-Gharix" ma kenitx decizjoni mehuda mill-intimati nomine skond il-gid komuni tal-pajjiz, izda decizjoni bbazata fuq passjoni politika;

17. Illi tali Power Station taghmilha impossibbli li l-esponenti jkomplu juzaw u jgawdu d-dar taghhom "L-Gharix", Triq Dellimara, Marsaxlokk/Dellimara ghar-ragunijiet premessi;

18. Illi s-suespost jikkostitwixxi ksur tad-drittijiet u libertajiet fondamentali ta' l-esponenti kif protett bl-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u kif dispost fl-Artikolu 1 ta' l-Ewwel Protokol ta' l-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fondamentali kif provdut mill-Kap 319 tal-Ligijiet ta' Malta;

Ghalhekk ir-rikorrenti talbu li din il-Qorti joghgobha:

1. tiddikjara illi ghar-ragunijiet fuq esposti, l-intimati kisru/illedew id-Drittijiet u Libertajiet Fondamentali tal-Bniedem kif provdut fl-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u kif dispost fl-Artikolu 1 ta' l-Ewwel Protokol ta' l-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fondamentali kif provdut mill-Kap 319 tal-Ligijiet ta' Malta;

2. tiffissa kumpens dovut lir-rikorrenti;

3. taghti kull rimedju, direttiva u kumpens li jidhrilha xieraq;

Rat ir-risposta tal-intimati Korporazzjoni Enemalta fejn gie sottomess :-

Preliminarjament illi l-azzjoni odjerna tidher intiza ghar-rizarciment ta' danni derivanti mill-allegata limitazzjoni sofferta mir-rikorrenti fl-uzu u tgawdija tal-proprjeta' taghhom. Ghal dawn l-allegati danni il-Ligi ordinarja tikkontempla diversi azzjonijiet ta' rimedju u ghalhekk jidher car li r-rikorrenti ma ezawrewx ir-rimedji l-ohra effettivi u facilment acessibbli fid-dritt civili;

Illi ghalhekk l-esponenti nomine jissottometti bir-rispett illi din l-Onorabbli Qorti m'ghandhiex tiehu konjizzjoni ta' dan ir-Rikors u dan skond il-provedimenti ta' l-Artikolu 46 (2) tal-Kostituzzjoni ta' Malta;

Illi fil-mertu u minghajr pregudizzju ghal fuq espost mhux minnu li l-ghazla tal-post tal-Power Station f' M'Xlokk ma kenitx determinata eskluzzivament minn kriterji teknici u fl-interess pubbliku u dan kif jigi ppruvat ahjar waqt it-trattazjoni tar-Rikors;

Illi fil-fatt l-ghazla tas-sit ghal-Power Station il-gdida giet deciza wara diversi rakkomandazzjonijiet teknici kemm minn esperti lokali kif ukoll barranin;

Illi barra minn dan mhux minnu illi l-bini ta' din il-Power Station ghamilha impossibli li r-rikorrenti ikomplu jgawdu u juzaw il-fond in kwistjoni;

Ghalhekk il-Korporazzjoni intimata talbet li t-talbiet tar-rikorrenti Mintoff ghandhom jigu michuda bl-ispejjez;

Rat ir-risposta tal-intimati Onorevoli Prim Ministru u l-Onorevoli Ministru ghall-Ambjent fejn gie sottomess:-

1. Preliminarjament, illi r-rikorrenti ghadhom ma ezawrixxewx ir-rimedji ordinarji taghhom ghall-allegazzjonijiet taghhom, anke tenut kont li hemm ordinarjament pendenti fil-Prim'Awla tal-Qorti Civili kawza b'mertu identiku, u ghalhekk din il-Qorti ghandha tuza d-

diskrezzjoni taghha u tastjeni milli tezercita s-setghat kostituzzjonali taghha ai termini tal-artikolu 46 tal-Kostituzzjoni;

2. Illi hija l-prerogativa tal-Gvern li jaghzel fejn jirrealizza l-progett in kwistjoni wara li jkun ghamel l-istudji u l-accertamenti necessarji, kif effettivament ghamel fil-kaz odjern;

3. Illi jigi fejn jigi realizzat progett simili fit-territorju limitat ta’ Malta, dejjem ser ikollok probabilita’ li jinholoq xi ftit tal-inkonvenjent lil xi hadd, kif forsi seta’ gralhom ir-rikorrenti, pero’ zgur mhux tali li jesponi lill-esponenti ghal xi danni kif qed jippretendu r-rikorrenti, pretensjoni bbazata merament fuq passjoni politika f’mohh ir-rikorrenti, liema passjoni ironikament qeghda tigi attribwita lill-esponenti. Dak li qed jghidu r-rikorrenti hawnhekk jista’ facilment u nfondatament jintqal min kwalunkew persuna ohra li kieku l-progett in kwistjoni alternattivament kellu jigi realizzat x’imkien iehor;

Rat is-sentenza ta din il-Qorti (diversament presjeduta) tal-11 ta’ Awissu 1995 li biha gie dikjarat li r-rikorrenti sofrew u ghadhom isofru vjolazzjoni tad-dritt fondamentali taghhom billi gew u qed jigu privati mit-tgawdija pacifika tal-possedimenti u dana kif sancit fl-Ewwel Artikolu ta’ l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja u gie ukoll dikjarat li, in vista ta’ din id-dikjarazzjoni ma hemmx lok ghal decizjoni jekk dawn l-istess fatti u agir jivvjolawx l-Artikolu 37 tal-Kostituzzjoni ta Malta billi f’kull kaz ir-rimedju miftuh ghar-rikorrenti kien u hu ikun identiku u gie dikjarat ukoll li ma tirrizultax lezjoni ta’ l-Artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropeja. Din il-Qorti (diversament presjeduta) sussgwentement iddifferit il-kawza ghal-kontinwazzjoni u ghas-sottomissjonijiet tal-kontendenti dwar ir-rimedju xieraq u adegwat li ghailh jirrizulta li huma intitolati ir-rikorrenti;

Rat is-sentenza tal-Qorti Kostituzzjonali tat-30 ta’ April 1996 fejn il-Qorti ddikjarat li l-konkluzjoni raggjunta mill-Ewwel Qorti li c-cirkostanzi jammontaw ghall-esproprijazzjoni “de facto” hija korretta u timmerita

konferma u ghalhekk iddisponiet miz-zewg appelli, cioe' dak ta' l-Onorevoli Prim Ministru in rapprezentanza tal-Gvern ta' Malta, u ta' l-Onorevoli Ministru ghall-Ambjent, kif ukoll dak ta' l-Arkitett Joseph Ellul Vincenti bhala Chairman ghan-nom u in rappresentanza tal-Korporazzjoni EneMalta, billi cahdet l-istess u konsegwentement ikkonfermat is-sentenza appellata fit-totalita' taghha. Fl-ahhar l-atti gew rinvjati lill-din il-Qorti ghall-kontinwazzjoni u decizjoni finali skond il-Ligi;

Rat l-atti l-ohra kollha tal-kawza u d-dokumenti esibiti;

Semghet lir-rikorrenti u xhieda prodotti mill-partijiet;

Rat il-verbal tas-seduta tal-21 ta' Mejju 2004 minn fejn jirrizulta li l-kawza giet differita ghas-sentenza kemm dwar il-kwestjoni tan-novazzjoni kif ukoll jekk ikun il-kaz dwar il-kumpens li hu dovut lir-rikorrenti cioe' l-mertu li fadal li jigi deciz f'din il-kawza;

Rat il-varji noti ta' osservazzjonijiet tar-rikorrenti u dik tal-intimati dwar dak li fadal x'jigi deciz f'dawn il-proceduri;

Ikkonsidrat:

In vista tal-imsemmija sentenza tal-Onorabbli Qorti Kostituzzjonali tat-30 ta' April 1996 jibqa biss li jigi deciz x'inhu r-rimedju xieraq u adegwat li ghalih huma intitolati ir-rikorrenti. Ghalhekk baqa li jigu decizi t-tieni u t-tielet talbiet tar-rikorrenti u cioe' baqa li jigi ffissat il-kumpens dovut lir-rikorrenti u li jinghta kull rimedju, direttiva u kumpens li din il-Qorti jidhrilha xieraq;

Bis-sentenzi ta' din il-Qorti, diversament presejduta, tal-11 ta' Awissu 1995 u tal-Qorti Kostituzzjonali gie dikjarat li r-rikorrenti sofrew u ghadhom isofru vjolazzjoni tad-dritt fondamentali taghhom billi gew u qed jigu privati mit-tgawdija pacifika tal-possedimenti u dana kif sancit fl-Ewwel Artikolu ta' l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropea u li in effett ic-cirkostanzi tal-kaz jammontaw ghall-esproprijazzjoni "de facto";

Dina l-Qorti hi tal-opinjoni li, f'dan l-istadju, l-imsemmija zewg sentenzi jimmeritaw li jigu esaminati b'daqsxejn aktar attenzjoni u dana b'referenza specjali ghal dak li fadal x'jigi deciz bil-presenti sentenza. Dina l-Qorti, diversament presjeduta, fl-imsemmija sentenza taghha rrimarkat li kien gie stabbilit li r-rikorrenti huma il-proprietarji tal-fond in kwestjoni cioe' dak mghruf bhala “L-Gharix” fi Triq Delimara, Marsaxlokk, liema fond jintuza regolarment mir-rikorrenti ghall-abitazzjoni. Kien irrizultalha lill-imsemmija
Qorti li fit-18 ta’ April 1988, b’Avviz Legali 294, l-Agent President kien hareg ordni ta’ esproprjazzjoni ghall-akkwist ta’ artijiet f’Marsaxlokk b’titolu ta’ xiri assolut billi l-artijiet kienu mehtiega ghal skop pubbliku. L-artijiet hekk esproprjati kienu jeskludu l-imsemmija proprjeta tar-rikorrenti. Ghalhekk il-proprjeta tar-rikorrenti ma gietx esproprjata in konnessjoni mal-bini tal-Power Station f'Marsaxlokk ghalkemm l-istess proprjeta kienet biswit l-artijiet espropriati. Eventwalment il-Power Station inbniet;

Fis-sentenza in esami din il-Qorti, diversament presjeduta, rrimarkat li, sakhemm inbniet il-Power Station il-fond tar-rikorrenti kien igawdi "posizzjoni ta’ sbuhija naturali kbira w invidjabbili. Illum bhala konsegwenza diretta tal-bini tal-Power Station dan hu – almenu fuq in-naha fejn din inbniet oltre t-triq – ghal kollox u b’mod irriversibbli rovinat….Il-hsara ekologika hi ovvjament irrimedjabbili w irriversibbili, di piu’ ic-cumnija massicca tal-Power Station tiela’ ghall-gholi ta’ 250 metru proprju quddiem il-faccata tal-proprieta’ tar-rikorrenti u ftit metri l-boghod minnha. Dan ghaliex bejn din il-proprieta’ w il-Power Station hemm biss jaqsam mat-tul kollu l-wiesgha tat-triq pubblika ta’ mhux aktar minn 15-il pied." U iktar "L-ewwel fattur huma l-hsejjes kbar li Power Station ta’ din ix-xorta u kobor tiggenera. Aktar gravi huwa l-emmissjoni ta’ gassijiet tossici w emissjonijeit ohra li regolarment johorgu mic-cumnija tal-Power Station.";

L-imsemmija Qorti kkonkludiet li bil-bini tal-Power Station ir-rikorrenti gew ipprivati mit-tgawdija tal-proprieta’ taghhom bla kumpens. Dritt dan li gie rikonoxxut fl-Ewwel Artikolu ta’ l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja

(Kap.319 tal-Ligijiet ta’ Malta). Il-Qorti kkonkludiet ukoll li hi sodisfatta illi l-estremi ta’ espropriazzjoni de facto jokkorru fil-kaz taht ezami. Ghalhekk il-Qorti ddecidiet li tirrizulta vjolazzjoni tad-drittijiet fondamentali tar-rikorrenti kif protetti fl-imsemmi artikolu tal-Kapitolu 319.
Dan l-Artikolu jiddikjara “it-tgawdija pacifika tal-possedimenti” bhala dritt fondamentali b’mod esplicitu, esigibbili u l-ksur tieghu jimporta l-obbligu ta’ rimedju adegwat;

Fl-imsemmija sentenza tal-Qorti Kostituzzjonali, dik il-Qorti rrimarkat li "l-valur ekonomiku tal-proprjeta giet menomat sal-punt li difficilment wiehed jista’ jimmagina li ghad fadlilha xi valur kummercjali rilevanti. Infatti bahal konsegwenza diretta tal-kostruzzjoni tal-Power Station ftit metri l’boghod mill-proprjeta’ taghhom, ma hemmx dubbju li l-istess proprjeta’ tilfet, kwazi ghalk kollox, il-valur soggettiv taghha ghar-rikorrenti li ma jistghux jibqghu juzawha ghall-iskop ta’ abitazzjoni li ghaliha kienet mahsuba u regolarmet uzata. F’dan is-sens ukoll il-kwalita’ tal-hajja taghhom giet avversament u b’mod gravi affetta." Dik il-Qorti kompliet tirrimarka li - "Kien car fic-cirkostanzi li f’sitwazzjoni normali l-prudenza u r-raguni kienu jiddettaw li l-proprjeta’ tal-konjugi Mintoff tigi wkoll formalment esproprijata flimkien ma’ l-art l-ohra kollha li effettivament giet esproprijata." U aktar - "Fl-ahhar nett jigi osservat ilil kif jirrizulta mill-provi, bhala rizultat ta’ dak li gara u tas-sitwazzjoni li giet krejata, l-konjugi Mintoff ma ghamlux aktar uzu minn din il-proprjeta’ – uzu regolari li precedentement jirrizulta li kienu jaghmlu. F’dan il-kuntest hu kompletament irrilevanti dak li ssottomettew l-appellanti, u cioe’, illi l-proprjeta’ “de quo” ma tikkwalifikax bhala residenza ta’ l-appellati. Hu rrilevanti ghax dritt ta’ proprjeta’ ma jiddependix mill-aspett ta’ residenza u ghaliex din il-Qorti hija sodisfatta li hemm pova aktar milli sodisfacjenti ta’ l-uzu li l-konjugi Mintoff kienu jaghmlu mill-istess proprjeta’ qabel ma avvera ruhu dak li gie deskritt aktar ‘l fuq – uzu li llum m’ghadux aktar possibbli.";

L-Onorabbli Qorti Kostituzzjonali finalment iddikjarat li l-konkluzjoni raggjunta mill-Ewwel Qorti li c-cirkostanzi

jammontaw ghall-esproprijazzjoni “de facto” hi korretta u ghalhekk timmerita konferma;

Dak kollu li gie deciz fl-imsemmija zewg sentenzi jorbot u jivvinkola lill din il-Qorti, li ghalhekk trid tiddeciedi dak li fadal x'jigi deciz skond il-konsiderazzjonijiet u d-decizjonijiet kif kontenuti fl-istess sentenzi. Fic-cirkostanzi kollha partikolari tal-kaz din il-Qorti thoss li ghandha tirribadixxi dak li ntqal fl-imsemmija zewg sentenzi fis-sens li la darba rrizulta li kien hemm vjolazzjoni tad-drittijiet fondamentali tar-rikorrenti u cioe’ tal-Perit Duminku Mintoff, huwa, bhala kull cittadin iehor, hu intitolat ghal rimedju adegwat biex tali lezjoni tigi rimedjata. Ir-rikorrent Perit Mintoff ghalhekk ghandu jigi trattat bhal kull persuna ohra li hu ntitolat ghall-protezzjoni tal-ligi u xejn aktar. Ghalhekk ir-rikorrenti zgur li la ghandu jigi penalizzat u lanqas ma ghandu jigi agevolat minhabba l-passat tieghu ta' figura ewlenija u importanti fil-kuntest politiku tal-pajjiz. Il-fatt li hu kien jokkupa l-kariga ta’ Prim Ministru ta’ Malta ghall hafna snin bl-ebda mod ma jista’ jivvantaggja jew jippregudika l-jeddijiet kostituzzjonali tieghu. Hu mehtieg ghalhekk li r-rikorrenti jigi trattat daqs kull cittadin iehor u m'ghandhomx isiru konsiderazzjonijiet, politici jew ta' xorta ohra, li m'ghandhomx x'jaqsmu mal-kwestjoni;

Jirrizulta b'mod car u evidenti li, in vista tal-imsemmija sentenza tal-Onorabbli Qorti Kostituzzjonali, l-partijiet kienu kontinwament involuti fi trattattivi u negozjati li kellhom iwasslu sabiex din il-kawza tigi transatta. Fi kliem iehor il-partijiet kienu kontinwament impenjati fi tfittxija ghall-ftehim dwar il-kumpens dovut. Dawn it-trattattivi ma kienux facli u saru anke skritturi li wara gew sorpassati. Jirrizulta li dawn it-trattattivi baqghu ghaddejjin sa ftit zmien qabel li din il-kawza giet differita sabiex tinghata din is-sentenza u fihom kien hemm involuti maz-zmienijiet varji ministri u segretarji parlamentari u f'hinijiet minnhom anke l-Prim Ministru;

F'dan ir-rigward jirrizulta zgur li saru zewg skritturi bil-miktub. L-ewwel wahda fit-22 ta' Mejju 1998 fejn il-Gvern ta’ Malta rrikonoxxa li r-rikorrenti Perit Dom Mintoff u l-

familja tieghu gew esproprijati de facto, bil-kostruzzjoni tal-Power Station il-gdida, mill-fond in kwestjoni proprjeta' taghhom. Inoltre l-Gvern ta' Malta accetta li jikkompensa lill-rikorrenti l-ewwel billi tigi trasferita lilhom bicca art fil-Fawwara bil-benefikanti eretti fuqha, a spejjez ta' l-istess Gvern, skond pjanta li tkun approvata mill-Perit tar-rikorrenti, u liema art u benefikati kellhom jigu kalkolati li jisswew mitejn u tletin elf lira (Lm230,000) u t-tieni billi tithallas is-somma ta' mija u tmienja u ghoxrin elf lira (Lm128,000) rapprezentanti danni sofferti minn meta l-fond in kwestjoni ma baqax utilizzabbli. Il-Gvern accetta ukoll li ihallas lir-rikorrenti s-somma ta' erbat elef, disa' mija u hamsin lira (Lm4,950) rappresentanti l-ispiza inkorsa ghat-tiswijiet tal-fond in kwestjoni Il-partijiet ftehemu ukoll dwar l-ispejjez ta' din il-kawza u ta' l-eventwali att ta' trasferiment. Kien hemm ftehim ukoll dwar x'kellu jigri fil-kaz illi l-permessi tal-bini ma jkunux approvati u/jew ix-xogholijiet ta' kostruzzjoni ma jsirux. Ir-rikorrenti f'dan il-ftehim qabblu li kellhom jittrasferixxu l-fond in kwestjoni "Gharix" f'Dellimara lill-Gvern ta' Malta;

Dan il-ftehim ma sehhx u l-idea tat-trasferiment tal-art fil-Fawwara lir-rikorrenti kellha tigi abbandunata. Minnflok bdiet tigi diskussa l-possibilita li b'xi mod tinghata lir-rikorrenti bicca art fil-lokalita mgharufa bhala x-Xifer. Ghalhekk saret minuta ta' ftehim wara laqgha li nzammet fid-19 ta' Gunju 2002, iffirmata mill-Ministru tal-Finanzi ta' dak iz-zmien ghall-Gvern ta' Malta u mir-rikorrenti il-Perit Duminku Mintoff. B'dan il-ftehim il-Gvern kellu japplika lill-Awtorita' kompetenti sabiex jinghataw permessi sabiex isir bini fil-lokalita mgharufa bhala x-Xifer tal-estensjoni ta' 150 metru kwadru fil-pjan terran u 100 metru kwadru fl-ewwel sular. Il-binja kellha tigi kostruwita a spejjez tal-Gvern u wara li l-post jinbena dan kellu jigi trasferit lir-rikorrenti skond il-ligi. F'kaz ta' tender ir-rikorenti kellu jinghata "right of first refusal". B'dan l-istess ftehim il-fond in kwestjoni cioe dak mgharuf bhala l-Gharix kellu jissewwa a spejjez tal-Gvern minnghajr ebda tkabbir u jibqa proprjeta tar-rikorrenti. Il-Gvern obbliga ruhhu li jikkompensa lir-rikorrenti ta' l-inkonvenjent u danni minhabba l-vicinanza tal-Power Station. Filwaqt li r-rikorrenti qabblu li jixtru bil-prezz tas-suq il-proprjeta li ser tigi mibnija fuq l-art tax-

Xifer. F'dan ir-rigward l-partijiet qabblu li jkun hemm tpacija bejn il-kumpens dovut lir-rikorrenti u l-prezz tal-eventwali binja fl-art tax-Xifer. Jigi rilevat, pero', li l-ammont tal-kumpens dovut lir-rikorrenti u l-valur tal-bini fix-Xifer ma gewx likwidati fil-ftehim. Inoltre l-partijiet ftehemu li l-Gvern kien ser ihallas lill-Perit Mintoff is-somma ta' tmenin elf liri maltin (Lm80000) ghas-saldu ta' kull inkonvenjent li seta sofra sal-lum bhala rizultat ta' kull inkonvenjent dwar il-fond l-Gharix. Fl-ahhar nett il-partijiet iddikjaraw li dan kien l-uniku ftehim bejnithom u li bih kienu qed jittransigu l-pendenzi kollha ta' bejnithom u dan l-istess ftehim kien qed ihassar kwalunkwe ftehim iehor li sar qabel;

Il-kwestjoni hawn hi jekk din il-kawza gietx transatta permezz ta dan il-ftehim. Id-domanda ghalhekk hi jekk issa huwiex il-kontenut tal-istess ftehim li qed jiregola esklusivament r-relazzjoni bejn il-partijiet ghar-rigward tar-rimedju li ghandu jinghata. Jekk il-kawza giet transatta din il-Qorti ghandha tieqaf hawn u ghandha tastjeni milli tiehu konjizzjoni ulterjuri tal-kawza;

L-artikolu tal-ligi li hu rilevanti ghal finijiet ta' din il-kwestjoni hu l-artikolu 1719 tal-Kodici Civili. Dan l-artikolu jittratta dwar meta transazzjoni trid issir b'att pubbliku meta l-ftehim in kwestjoni sar biss permezz ta' skrittura privata. Dawn il-provedimenti tetwalment jistipulaw kif gej:-

"1719(1) Jekk il-kawza li ghaliha l-partijiet iridu jghatu tmiem, jew li jkunu jridu jevitaw, ikolha b'oggett hwejjeg immobli, t-transazzjoni ma tiswiex jekk ma ssirx b'att pubbliku.

(2) Dan jghodd ukoll meta, sabiex issir it-transazzjoni, tinghata jew titwieghed haga immobbli."

Dawn il-provedimenti huma cari. Fl-opinjoni tal-Qorti, in vista ta' dawn l-istess provedimenti, t-transazzjoni in kwestjoni kellha ssir b'att pubbliku u dana peress li fit-transazzjoni hemm involuta haga immobbli li giet mwiegheda li ghandha tghaddi ghand ir-rikorrenti. In effett

il-ftehim in kwestjoni jipprospetta li l-post li ser jibni l-Gvern f'Tax-Xifer kellu jigi trasferit lir-rikorrenti dejjem skond il-ligi, filwaqt li r-rikorrenti qabblu li jixtru l-istess post bil-prezz tas-suq. F'dan ir-rigward il-partijiet ipprospettaw ukoll li seta jkun hemm tpacija mal-kumpens talvolta dovut lir-rikorrenti. In vista ta' dan kollu nonostante li fil-ftehim in kwestjoni il-partijiet iddikjaraw li permezz tal-istess ftehim huma kienu qed jittransigu l-pendenzi kollha ta' bejnithom, din l-istess transazzjoni ma tistax tigi meqjusa bhala valida u ghalhekk il-ftehim in kwestjoni qed jigi dikjarat null u minnghajr effett;

Inoltre l-ftehim jinkorpora diversi kwestjonijiet li ghandhom fattur mhux mgharuf u li mhux regolati bl-istess ftehim. Hemm termini li huma neqsin li jistghu jrendu l- ftehim inesigwibbli. Difatti mill-provi jirrizulta li sa ftit zmien ilu d-Dipartiment tal-Gvern kompetenti ma kienx nghata l-approvazzjoni mill-Ministeru kompetenti sabiex isir l-bini f'Tax-Xifer u dana nonostante li kienu gew ottjenuti l-permessi kollha tal-bini;

In vista ta' dan kollu, ghalhekk, il-Qorti ser tgahddi biex tistabilixxi r-rimedju li hu l-aktar adegwat u l-aktar effettiv fic-cirkostanzi presenti u dana skond il-ligi u dejjem b'referenza ghall-lezjoni li jirrizulta li sofrew ir-rikorrenti. F'dan ir-rigward din il-Qorti ghandha poteri ampji mghotija lilha mill-ligi. Hi l-opinjoni ta' din il-Qorti li r-rimedju l-aktar effettiv u adegwat ghandu jiehu forma ta' kumpens f'ammont ta' flus li ghandu jithallas mill-intimati in solidum bejnithom lir-rikorrenti;

Sabiex tigi ffissata din is-somma ser tinghata konsiderazzjoni lill-dak kollu li ntqal fl-imsemmija sentenzi ta' din il-Qorti (diversament presjeduta) u tal-Qorti Kostituzzjonali u dana kif riporatti aktar il-fuq fil-presenti. F'dan ir-rigward issir referenza specjali ghal dak li qalet il-Qorti Kostituzzjonli fis-sens li f'sitwazzjoni normali kien ikun aktar prudenti u aktar ragionevoli kieku l-proprjeta' in kwestjoni giet formalment esproprijata;

Ghandu jigi konsidrat ukoll li in effett gie deciz li hawnhekk kien hemm esproprjazzjoni de facto tal-proprjeta tar-

rikorrenti minghajr ma kien hemm kumpens xieraq ghall-esproprjazzjoni. F'kazijiet ta' esproprjazzjoni ghandu jinghata kumpens xieraq relatat mal-valur tal-proprjeta in kwestjoni. Ghalhekk trid issir referenza lir-relazzjoni tal-periti addizjonali l-aktar ghal dak li jirrigwarda l-valur tal-fond l-"Gharix" fiz-zmien immedjatament qabel ma nbniet il-Power Station. F'dan il-kuntest ghandu jigi puntwalizzat li fl-imsmmija sentenzi precedenti ntqal li r-rikorrenti "sofrew u ghadhom isofru vjolazzjoni tad-dritt fondamentali taghhom" (enfazi ta' din il-Qorti). Ghalhekk peress li l-kumpens qed jigi deciz b'din is-sentenza ser jittiehed in konsiderazzjoni it-trapass taz-zmien minn meta nbniet il-power Station sal-gurnata tal-lum. Dan ser ikun rifless fis-somma li ser tigi likwidata;

Hi ukoll l-opnjoni ta' din il-Qorti li m'ghandux biss jittiehed il-valur intrinsiku tal-proprjeta in kwestjoni. Ghandu ukoll jigi kalkolat l-inkonvenjent li sofrew ir-rikorrenti meta tqieghdu fl-impossibilita' li jkomplu juzaw il-fond meta huma, specjalment il-Perit Duminku Mintoff kienu jusah regolarment anke in konnessjoni mal-kariga tieghu meta kien Prim Ministru ta' Malta. Il-kwestjoni li fl-istess fond graw anke fatti li jistghu jigu deskritti bhala storici hi, fl-opinjoni tal-Qorti, wahda marginali pero' li ghandha tinghata ukoll certa konsiderazzjoni. Dan l-element storiku jappartjeni essenzjalment lill fond innifsu. Ma hemm ebda indikazjoni li l-fond ser jigi distrutt u ghalhekk dan l-element hu marginali, pero' dan l-istess element ser jinghata xi kunsiderazzjoni fil-fissazzjoni tal-kumpens dovut u dana peress li hu marbut intrinsikament u soggettivament mal-hajja pubblika tar-rikorrenti Perit Duminku Mintoff, li issa tqieghed f'posizzjoni li ma jistax juzah aktar;

Ser jigi konsidrat ukoll dak kollu li ftehemu l-partijiet fl-imsemmija zewg skritturi li fi kwalunkwe kaz kienu jirregolaw ir-rimedji li setghu nghataw lir-rikorrenti;

Jirrizulta inoltre li r-rikorrenti, fil-mori ta' dawn il-proceduri, thallsu certi ammonti akkont ta' dak li seta kien dovut lilhom in vista ta' dawn il-proceduri. Hu ovvju li dawn l-ammonti thallsu u gew accettati minnghajr pregudizzju. Fi

kwalunkwe kaz dawn l-istess ammonti ghandhom jitnaqqsu mill-ammont komplessiv li ser jigi likwidat bhala kumpens dovut lir-rikorrenti;

Jigi rilevat li l-kwestjoni tal-mobbli u l-hsarat li seta sofrew il-mobbli u l-assikurazzjoni tal-istess mobbli li jinsabu fil-fond in kwestjoni hi kwestjoni ghal kollox irrilevanti ghal finijiet ta' dawn il-proceduri. Din mhux kawza ghad-danni izda kawza fejn qed jigi likwidat il-kumpens xieraq u gust dovut lir-rikorrenti in vista tal-lezjoni li huma sofrew fid-drittijiet fundamentali taghhom u dana kif sancit mill-Onorabbli Qorti Kostituzzjonali. Jekk ir-rikorrenti minhabba xi agir ta' xi hadd sofrew xi danni ulterjuri huma ghandhom jipprocedu f'dan ir-rigward skond il-ligi;
Lanqas ma hi ser tinghata konsiderazzjoni lill-allegazzjoni tar-rikorrenti li fil-passat huma gew offerti kumpens ta' miljun lira maltin. Din l-allegazzjoni ma gietx ippruvata u zgur li mhux ibbazata fuq xi opinjoni teknika. In effett ir-rikorrenti qed jippretendu li l-kumpens ghandu jigi likwidat f'somma ta' oltre miljun liri maltin;

Huwa minnu ukoll li wara li tinghata din is-sentenza l-proprjeta tal-fond in kwestjoni cioe' l-Gharix f'Marsaxlokk ser tibqa tar-rikorrenti. Dan il-fattur ukoll ser jittiehed in konsiderazzjoni. Pero' ghandu ukoll jigi konsidrat li, kif intqal fl-imsemmija zewg sentenzi li nghataw f'dawn il-proceduri, l-valur ta' din il-proprjeta illum gie prattikament azzerat u zgur li ma tistax tintuza ghall-uzu normali taghha ta' abitazzjoni;

Tenut kont ta dan kollu u fic-cirkostanzi partikolari tal-kaz is-somma li ghandha tinghata lir-rikorrenti bhala kumpens qad tigi likwidata fl-ammont ta' tlett mija u sittin elf liri maltin (Lm360000);

Ghal dawn il-motivi kollha:

Tiddeciedi dwar it-tieni u t-tielet talbiet tar-rikorrenti billi tiddikjara li r-rimedju gust u adegwat li ghandu jinghata lir-rikorrenti ghal-lezjoni sofferta minnhom tad-drittijiet fundamentali taghhom ghandu jiehu l-forma ta' kumpens li ghandu jithallas lir-rikorrenti mill-intimati in solidum

bejnithom u tillikwida dan il-kumpens fis-somma komplessiva ta' tlett mija u sittin elf liri maltin (Lm360000). Minn din is-somma ghandhom jitnaqqsu l-ammonti kollha li thallsu lir-rikorrenti fil-mori ta' dawn il-proceduri u in konsiderazzjoni ta' dawn il-proceduri. Bl-imghaxxijiet kollha legali mid-data ta' din is-sentenza sad-data tal-effettiv pagament;

Spejjez kontra l-intimati in solidum bejnithom.

< Sentenza Finali >

---------------------------------TMIEM---------------------------------